

Atlaidai ir Verbų sekmadienis Babtų parapijoje liaudiškojo pamaldumo perspektyvoje XX amžiaus pirmojoje pusėje

Jonas Mardosa

Lietuvos edukologijos universitetas

XX a. pirmojoje pusėje Bažnyčia ir jos lankymas sudarė ženklų gyventojų dvasinio gyvenimo dalį, kuris paprastai sukdamosi parapijos ribose. Parapijos atsirado viduramžiais, kai susiformavo jų sistema, ir nors parapijų ribos ilgainiui keitėsi ir ypač po Nepriklausomybės sukūrimo jų skaičius išaugo, vis dėlto tai gana pastovūs laike ir erdvėje Bažnyčios struktūros vienetai¹. Jų atsiradimas nepriklausė nuo žmonių valios, nes ribas ir kaimų priklausomybę parapijoms nulėmė Bažnyčios ir valdžios santykių aplinkybės. Taigi parapijų atsiradimas ir gyvavimas, kaip ir jų vidinio gyvenimo sandora bei funkcijos, yra nulemtos Bažnyčios pastoracinės veiklos tikslų. Jie yra svarbiausi kiekvienai religijai. Tačiau šalia šios oficialios religijos egzistuoja ir neoficialioji liaudies religija². Abi šios pusės remiasi krikščioniškuoju mokymu, naudojasi tais pačiais simboliais, tikėjimo ir raiškos būdais, tačiau visuomet egzistuoja oficialiosios prioritetas prieš liaudies religiją, kuri gyvenimo tikrovėje pratešia oficialiosios įtaką visuomenėje. Kaip teigia J. Kudirka, religinės apeigos ir šventiniai papročiai yra skirtingi dalykai.

Bažnytinės apeigos patvirtintos specialiais nuostatais ir atliekamos šventyklose, šventoriuose, kapinėse ir kitose nustatytose vietose. Liaudiškoji šventės tąsa vyksta po apeigų, žmonėms išėjus iš bažnyčios, ir yra pagrįsta liaudies išmone³.

Tad gyvenimo tikrovėje kaip krikščionybės ir liaudies kultūros simbiozės rezultatas atsiranda turinti regioninį savitumą ir socialinei ar etninei grupei būdinga pamaldumo forma, kuri įvardijama kaip liaudiškasis pamaldumas⁴. Taigi liaudiškasis pamaldumas sudaro ypatingą religinių švenčių dalį. Iksiovietinėje Lietuvoje religinio gyvenimo įvairovė buvo svarbi Bažnyčiai ir gyventojams, tačiau straipsnyje nekalbėsime apie visas religinio Babtų apylinkių gyvenimo ypatybes, nes vienos buvo ryškesnės, kitos blankiau atsispindėjo parapijos ir žmonių kasdienybėje. Sovietizavus Lietuvą XX a. antrojoje pusėje prasidėjo švenčių stūmimas į religinio ir visuomeninio gyvenimo periferiją, kas ir lėmė chronologines tiriamo laikotarpio ribas, todėl straipsnyje koncentruosimės į XX a. pirmąją pusę.

Straipsnis „Versmės“ leidyklai įteiktas 2014 01 07, serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokaliųjų tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2014 03 17, pirmą kartą paskelbtas 2017 07 26 elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“, ISSN 2029-0799 visatekstėje svetainėje www.llt.lt. Straipsnio kodas elektroniniame serialiniame leidinyje yra LLT:2017-10/60-261/EL.

¹ Mardosa J. Kaimo religinio gyvenimo formos ir funkcijos XX a. pirmojoje pusėje, *Etninė kultūra ir tapatumo išraiška*, Vilnius, 1999, p. 138–139.

² Papamichael-Koutroubas A. Folk Religion in Modern Greece, *Ethnology of Religion. Chapters from the European History of a Discipline*, Barna G. (ed.), Budapest, 2004, p. 105.

³ Kudirka J. Papročiai – žmogaus dvasinės kultūros dalis, *Lietuvių liaudies papročiai*, Vilnius, 1991, p. 15.

⁴ Liaudiškojo pamaldumo ir liturgijos vadovas. Principai ir gairės, *Bažnyčios žinios*, 2003, Nr. 1, p. 1, 7.

Tyrimo *objektu* pasirenkame liaudiškojo pamaldumo apraiškų nagrinėjimą dviejose Babtų parapijos religinio gyvenimo srityse: atlaiduose ir Verbų sekmadienio švenčių papročiuose. Šiose šventėse liaudiškasis pamaldumas ypač atsiskleidžia ir jos visuomet gyvavo kaip išskirtiniai parapijos įvykiai. Straipsnyje pasirinktos Babtų parapijos religinio gyvenimo vertybės ilgainiui kinta, tačiau XX a. pirmojoje pusėje, be liturginės prasmės, buvo reikšmingos ir kaip svarbios visuomeninės bei kultūrinės žmonių veiklos aspektai. Kelsime *tikslą* išnagrinėti šių švenčių eigą, papročius, jų kaitą laikui bėgant ir reikšmę Babtų žmonių gyvenime. Pagrindiniai *uždaviniai* – aptarti Babtų bažnyčioje vykstančių atlaidų religinius ir liaudiškus papročius, jų raiškos formas. Panagrinėsime skirtingų visuomenės grupių dalyvavimo atlaiduose specifiką. Aprašysime Verbų sekmadienį šventinamų medžių šakelių – verbų – turinį, papročius, susijusius su verbomis šventės dieną ir pošventiniu laiku.

Atlaidų ir Verbų sekmadienio liturgija bendra visai krikščionių Bažnyčiai, tačiau liaudiškoji jų dalis, be bendrumų su visos Lietuvos šių švenčių papročiais, turi ir savitumų. Babtų bažnyčioje vykstantys renginiai ir bažnytinių švenčių kalendaris leidžia kalbėti apie religijos ir Bažnyčios reikšmę ir vietą miestelio ir aplinkinių kaimų gyvenime. Šiems temos aspektams nemažai dėmesio buvo skirta 2012 m. rugpjūčio pradžioje Lietuvos edukologijos universiteto II kurso studentų istorikų etnografinės praktikos Bābtuose metu. Medžiaga straipsniui kaupėsi per jo autoriaus pokalbius su Babtų gyventojais. Pagal klausimynus⁵ medžiagą rinko studentai A. Vainoriūtė, V. Januševskaitė ir T. Garalis. Iš viso kalbėtasi su 21 Babtų miestelio gyventoju. Dalis jų pasakojo apie apylinkėse praleistą jaunystę, netgi tolimesnes vietas (pvz., Vandžiogalos parapiją), todėl buvo galima surinkta medžiagą sieti su platesne geografinė aplinka. Taip pat naudotasi etnologinio pobūdžio darbais, kurie surinktus duomenis leido nagrinėti teoriniame diskurse bei regioniniame kontekste. Žinoma, konkrečios vietovės religinis gyvenimas ryškiai nesiskiria nuo kaimyninių parapijų. Tačiau pasirinktų nagrinėti Katalikų bažnyčiai būdingų atlaidų ir Verbų sekmadienio papročių analizė liaudiškojo pamaldumo kontekste leidžia papildyti atskirų žmonių, parapijų ir platesnių teritorinių vienetų religinio gyvenimo tyrimus.

Atlaidai

Babtų bažnyčioje vyksta treji atlaidai: vieni po kitų eina Šv. Antano (Paduviečio) bei tituliniai Šv. Petro ir Povilo, o rudens pradžioje Švč. Mergelės Marijos gimimo (rugsėjo 8) atlaidai. Tačiau šie atlaidai niekuomet netenkino vien gyventojų religinių poreikų ir visuomet buvo pagrindinės parapijos šventės. Atlaidų tradicijos lietuviams turi keletą amžių istoriją, nes XVI a. viduryje M. Mažvydas laiške kunigaikščiui Albrechtui rašė apie Lietuvoje ir Žemaitijoje vykstančius atlaidus ir apie parapijiečių keliavimą pagal labai seną katalikišką paprotį į netgi tolimesiose bažnyčiose vykstančias šventųjų šventes⁶. Ilgainiui atlaidai tapo religiniu, socialiniu ir tautiniu reiškiniu. Neatsitiktinai caro valdžia po 1863 m. sukilimo į atlaidus ėmė žiūrėti neigiamai, drausti šventoriuje procesijas ir

⁵ Gutautas S., Šaknys Ž. *Atlaidai. Etnografinių klausimų lapas*, Nr. 135, Vilnius, 1990; Merkienė R. *Verbų šventė ir papročiai. Etnografinių klausimų lapas*, Nr. 140, Vilnius, 1990.

⁶ Mažvydas M. *Pirmoji lietuviška knyga*, Vilnius, 1974, p. 278–279.

kunigams be jos sutikimo dalyvauti kitų parapijų atlaiduose, o leidimų išdavimus vilkino, tad kunigai pažeisdavo nurodymus ir susilaukdavo represijų⁷.

Kaip ir M. Mažvydo laikais, Babtų parapijos gyventojai, be savo parapijos atlaidų, keliaudavo į kaimynines parapijas: į Raudondvario, Vilkijės, Labūnavos, Vandžiogalos ir kitų miestelių bažnyčiose vykstančius atlaidus. Kaimyninių parapijų gyventojai atvykdavo į Babtus. Atlaidai patraukdavo žmones šventiška nuotaika ir dideliu tikinčiųjų sambūriu, galimybe pasižmonėti, susitikti pažįstamus ar proga aplankyti giminių namus. Tačiau svarbiausia tikintiesiems yra dvasinių poreikių tenkinimas ir religinis atlaidų siekis, nes teologiniu požiūriu „*atlaidai yra panaikinimas laikinosios bausmės už jau atleistas nuodėmes*“. Nuodėmių atleidimą žmonės gauna ir apsilankydami bažnyčios vardo šventovėje pagrindiniuose atlaiduose⁸. Apskritai, pasak kunigo A. Ramono, „*atlaidai yra Bažnyčios pagalba žmogui*“⁹. Žvelgiant į teologinę literatūrą matyti, kad atlaidų rūšys ir gavimo būdai yra įvairūs ir tarp jų išskirtini asmeniniai, kurie teikiami išpildant tam tikrus Bažnyčios įsakytus darbus (tarp jų gali būti ir bažnyčiose esančių altorių, paveikslų lankymas)¹⁰. Paminėtas aspektas yra ypač svarbus: matome žmonių piligrimines keliones į svarbiausias Lietuvos šventoves, turinčias relikvijų, arba, žmonių supratimu, į šventas vietas. Kaip rodo lauko tyrimo medžiaga, giliau tikintys Babtų parapijos gyventojai keletą ar bent vieną kartą gyvenime apsilankydavo Šiluvos, Týtuvėnų bei Pažaislio bažnyčių šventėse. Tokios piligriminės kelionės į šventas vietas žinomos nuo ankstyvųjų krikščionybės laikų¹¹. Akivaizdu, kad Babtų, kaip ir kitų parapijų, tikintiesiems apsilankymas Šiluvoje buvo ypatingos reikšmės įvykis. Tačiau atlaidai iš esmės yra religinė parapijos šventė, kurios metu maldininkai gauna nuodėmių atleidimą, suartinami tikintieji ir tvirtinami jų religiniai jausmai.

Kad atlaidai buvo neeilinis įvykis parapijos ir tikinčiųjų gyvenime, rodo duomenys apie pasirengimą jiems. Žmonių teigimu, pasiruošimas atlaidams suaktyvindavo parapijos religinį ir visuomeninį gyvenimą. Pirmiausia sukruisdavo bažnyčios tarnai. Kunigai gyveno ūkiškai, o jei šventė nebuvo labai iškilminga ir atvykdavo pora kunigų, tada apsieidavo su savo ištekliais. Tačiau jei atvykdavo iki dešimties svetimų parapijų kunigų, tada ruošiantis juos priimti klebonui ir parapijai tekdavo sutelkti jėgas. Tokiu atveju kartais prieš atlaidus per žmones buvo siunčiamos pamaldžios moterėlės rinkti maisto. Didžiausias krūvis tekdavo stambesniems ūkininkams, kurie įdėdavo netgi šviežios mėsos. Ruošdamasis atlaidams ne vienas turtingesnis gyventojas paskersdavo paršiuką (mėsa reikalinga pirmiausia svečiams priimti namuose). Šia proga pjaudavo paukščių. Be paukštienos, įdėdavo sūrių, kiaušinių, bet dažniausiai sušelpdavo įvairiais ilgiau negendančiais mėsos produktais: lašiniai, kumpiu, dešra. Tiesa, nemažai produktų žmonės sunešdavo ir atlaidų dieną, nes buvo įprasta, kad keliaudami į bažnyčią veždavo maisto, kurį sukraudavo į tam skirtą vietą bažnyčios viduje. Sakoma, kad buvo įprasta

⁷ Vidmantas E. *Religinis tautinis sąjūdis Lietuvoje XIX a. antroje pusėje–XX a. pradžioje*, Vilnius, 1995, p. 77.

⁸ *Liturginis maldynas*, red. J. K. Matulionis, J. Navikas (3 pataisyt. fotograf. leidimas), Kaunas, 1992, p. 98.

⁹ Ramonas A. *Tradicijos ir atlaidų teologinė reikšmė, Lietuvos katalikų mokslų akademijos metraštis*, Vilnius, 2006, t. 28, p. 224.

¹⁰ *Dievo malonės šaltiniai (sakramentalijos, malda)* (konspektas), parengė L. Rinkevičiūtė, Marijampolė, 1992, p. 42.

¹¹ *Ten pat.*

aukoti rūkytos karkos. Važiuodami į bažnyčią atveždavo ir gyvų paukščių – taigi kas ką galėjo. Visi suprato, kad net jei svečių priėmimui tiek maisto neprireiks, būtina apsidrausti, nes negalima pasirodyti prastai prieš atvykstančius kaimyninių parapijų kunigus. Kas likdavo nuo vaišių, sakoma, zakristijonas sudėdavo aukas į pintines ir dalį produktų atiduodavo prie bažnyčios besiglaudžiantiems vienišiams žmonėms ar miestelio varguoliams. Reikia pridėti, kad vykstantieji į atlaidus maistą vežė ne vien bažnyčiai. Tradicija reikalavo sušelpiti elgetas, nes toks gestas buvo vertinamas kaip šeimos prestižo reikalas.

Didžiausi pasirengimo šventei darbai laukdavo prie bažnyčios puošimo. Artėjant atlaidams, kunigai, be priminimo tikintiesiems apie krikščionio pareigas apsilankyti juose, pranešdavo apie būtinybę puošti ir tvarkyti bažnyčią (Sitkūnai). Jau nuo savaitės pradžios prasidėdavo ruošimasis šventei. Šiam darbui vadovavo bažnyčios tarnai ir pirmiausia špitolininkas, vargonininkas bei zakristijonas. Reikėjo sutelkti daug darbo rankų paruošti žaliavą vainikams, pasirūpinti gėlėmis. Daugiausia laiko skirdavo vainikų pynimui. Šis darbas atitekdavo parapijos jaunimui. Vainikų reikėjo nemažai ir ilgų, nes jie nutįsdavo nuo bažnyčios lubų į jos kampus. Įprastas visoje Lietuvoje bažnyčių puošimo būdas Lietuvoje išliko iki mūsų dienų. Vainikams dažniausiai naudodavo ažuolo šakas, bet ypač ankstyvesniems, Šv. Antano atlaidams – ir berželius, pridėdavo amžinai žaliuojančių augalų šakelių. Tuo tarpu altorius skendėjo gėlėse iš klebonijos darželio, bet nemažai atnešdavo ir miestelio moterys. Gėlės skyrėsi metų laiku, nes vasaros pradžios atlaidai vyko per bijūnų žydėjimą, o Švč. Mergelės Marijos gimimo (rugsėjo 8) diena atitekdavo bebaigiantys žydėti rudeniniai astrų, jurginų žiedai. Ažuolo ir gėlių vainikais papuošdavo šventoriaus kryžius. Nepalikdavo be vainikų ir dėmesio sodybose ar pakelėse esantys kryžiai. Sutvarkydavo šventorių, nes žmonės netilpdavo bažnyčioje, jų nemažai melsdavosi ar tiesiog būdavo šventoriuje, pagaliau aplink bažnyčią eina procesija, todėl ir šventorius privalėjo atrodyti šventiškai.

Rengdamiesi šventėms žmonės apkuopdavo namų aplinką, išsišluodavo kiemą, netgi patvarkydavo tvorą. Tai buvo teikiantys šventiškumo pojūtį veiksmai, be to, dažnai į svečius atvykdavo giminės. Atlaidai buvo svarbi priežastis pasisvečiuoti kitose parapijose gyvenantiems giminėms. Kartais į šventę užkviesdavo susitikę turguje, bet paprastai būdami kitų parapijų atlaiduose. Tačiau niekas nepykdavo, jei užsukdavo ir neprašyti, nes atlaidų erdvėje žmonės stengdavosi palaikyti giminiškus ar netgi draugiškus santykius. Tai ypač svarbus momentas, nes XIX a. antroje pusėje tradiciškai giminiuodavęsi iki ketvirtos penktos, XX a. iki trečios kartos nutolę giminės¹². Žinoma, palaikyti giminytės ryšius galima ne tik atlaidų metu, kas ir būdavo daroma. Bendraudavo miestelyje susitikę turguose, prekymečiuose, šventadieniais, nes nemažai giminių gyvendavo netolimosiose vietovėse savoje ar kaimyninėse parapijose ir giminytės ryšių palaikymas buvo svarbi žmonių tarpusavio santykių forma. Tačiau poatlaidinis bendravimas buvo kartu ir paprotys, kurį visuotinai puoselėdavo. Todėl po iškilmių bažnyčioje miestelio ir kaimų gyventojų namuose susirinkdavo didesnis ar mažesnis giminių ir artimųjų būrys.

R. Paukštytės duomenimis, daug 1890–1940 m. gimusių žmonių turėjo

¹²Vyšniauskaitė A. Kaimo šeima, Vyšniauskaitė A., Kalnius P., Paukštytė R. *Lietuvių šeima ir papročiai*, Vilnius, 1995, p. 121.

savo šventąjį, mat 32,9 proc. gimė jo dieną¹³. Todėl ypač ruošdavosi priimti atvykstančius gimines Antanai, Petrai bei Povilai, nes Babtų bažnyčia turėjo susijusius su šiais populiariais šventaisiais atlaisdus. Ypač pirmųjų dviejų vardų turėtojai laukdavo ne tik atlaisdų šventųjų garbei, bet ir vardinių. Kaip tekę pastebėti, Petras yra vienas iš populiariausių tradicinių vardų¹⁴. Liaudiškoje tradicijoje ir Antaninės yra mėgstama šventė, o Babtų Šv. Petro ir Povilo atlaisdai vykdavo po Joninių, taigi ir Jonams tekdavo atlaisdyti giminių antplūdį. Dėl šios priežasties turtingesnieji turėdavo pasiruošę pirktinės degtinės, mažiau pasiturintys pasitenkindavo įsigytu naminės puslitriu. Nuo šeimos galimybių priklausė ir stalo turtingumas. Kaip priimsi svečius, taip ir pats būsi pamylėtas apsilankęs jų namuose. Tai žinodama šeiminkė iš anksto ruošdavo kepinius, o skilandžiai, dešros, kumpiai buvo tauojami šventei, nes miestelyje susitikus užsukti į užkandinę ūkininkui nebūtų garbė (Šašių k.). Tiesa, miestelio užkandinės nepritrūkdavo atlaisdininkų dėmesio, ir pirmiausia dėl bokalo alaus.

Taigi nors atlaisdų lankymas krikščionims pirmiausia yra tikėjimo išpažinimas, svarbios ir socialinės bei komunikacinės jų funkcijos. Be galimybės pasižmonėti pas gimines, buvo galima susitikti ir pabendrauti su pažįstamais, draugais. Tas vykdavo jau keliaujant pėsčiomis į atlaisdus, kai pakeliui stichiškai susidarydavo didesnės kaimynų ar pažįstamų grupelės. Jaunimas neretai iš anksto susitardavo ir kelyje atsirasdavo atskiros vaikinių ir merginų grupės, nors labiau buvo siekiama keliauti bendru būriu. Tiesa, po Pirmojo pasaulinio karo aptinkame socialinės atskirties pėdsakų, nes kartais ūkininkų vaikai ir samdiniai keliaudavo atskirai. Ūkininkaičia neretai riedėdavo dviračiais. Vis dėlto iki XX a. vidurio netolimus atstumus paprastai nueidavo pėsčiomis. Pėsčiomis dažniausiai eidavo pavieniai maldininkai ar vargingesni savos parapijos kaimų gyventojai. Pavieniai neturtingi asmenys pėsčiomis nukakdavo net ir į tolimesnių parapijų atlaisdus. Toks keliavimo būdas gana svarbus patiems atlaisdininkams, nes, pasak nagrinėjusio piligrimų keliones D. Liutiko, keliaujant pėsčiomis svarbiausias momentas yra pats ėjimas¹⁵. Taigi kelionės į atlaisdus ir šventė miesteliuose buvo bendruomeniškumą ugdantys veiksniai. Jaunimas atlaisdus mėgdavo dėl galimybės atrūkti nuo sunkių vasaros darbų ir pasijusti draugų būryje, todėl miesteliuose siekdavo susitikti su patinkančiomis merginomis (vaikiniais), užsimegzdavo naujos pažintys. Tik po Antrojo pasaulinio karo, sovietizavus Lietuvą keitėsi atlaisdininkų struktūra, galiausiai sumažėjo jaunimo ir atsirado grįstas ne materialiniais išskaičiavimais bendravimas, neaktualus tapo šeimos kūrimo perspektyvų aiškinimas, dėl to sumenko komunikacinės atlaisdų funkcijos.

Bendruomeniškumas pasireiškėdavo ne tik keliavimu grupėmis, bet ir tarpusavio pagalba kelyje. Važiudami vežimu sutikę pėsčią kaimyną ir turėdami vietos pasiūlydavo pavėžėti. Į vežimą įsodindavo ir senyvą maldininką. Samdinius kartais veždavosi kartu, bet jei ruošdavosi važiuoti į svečius, šeiminkai juos palikdavo prižiūrėti namų. Įprastinis samdinių šventadienis buvo kasdienė namų ruoša, gyvulių priežiū-

¹³ Paukštytė R. *Gimtuvės ir krikščionys Lietuvos kaimo gyvenime*, Vilnius, 1999, p. 76.

¹⁴ Mardosa J. Vardinės Lietuvoje: ištakos ir tradicijų kaita, *Lietuvos katalikų mokslų akademijos metraštis*, Vilnius, 2003, t. 22, p. 285–258.

¹⁵ Liutikas D. Katalikiškosios piligrimystės aspektas, *Soter*, 2003, Nr. 9 (37), p. 129.

ra. Tai numatė ir prieškario Lietuvos švenčių ir poilsio dienų įstatymai, kurie ne kartą keitėsi, netgi numatė poilsį mišių metu, tačiau leido darbymetyje nepaisyti šventadienių. Todėl, etnografų duomenimis, tik mažiau kaip pusė samdinių šventadieniais buvo laisvi¹⁶. Tačiau apklausos duomenys leidžia teigti, kad samdiniai per atlaidus turėdavo tikrų laisvadienių.

Atvykus į atlaidus, vežimus palikdavo miestelio aikštėje. Tačiau vengdami arklių vagių užsukdavo pas pažįstamus ar vežime palikdavo piemenuką arba savą vaiką. Tiesa, neaptikome pasakojimų, kad nuo vagių būdavo geležiniais pančiais pančiojami arkliai, kaip žinoma buvus įvairiose Lietuvos vietose¹⁷. Atvažiavusiems su vežimais žmonėms nekildavo problemų dėl aprangos, nes iš namų atvykdavo pasiruošę, o keliavusiems pėsčiomis prieš einant į bažnyčią reikėjo apsiauti batus ir susitvarkyti drabužius. Mat išeidami iš namų ankstyvą rytą per rasotą žolę arba po lietaus batus nešdavosi rankose arba apsiaudavo prastu apavu. Moterys, daug rečiau merginos, saugodamos ir tausodamos brangų apavą, eidavo basos ir tik prie miestelio apsiaudavo. Jei eidavo toli, taip pat galėjo neštis dalį drabužių ir šalia miestelio ar kur nors pakelės pakrūmėje prastesnius apdarus pakeisdavo puošnesniais. Kitas variantas, kai kaimų gyventojai miesteliuose turėdavo pažįstamus, pas kuriuos palikdavo kelioninius apsiaustus, daiktus, apsiaudavo arba persiaudavo batus, palikdavo dviračius arba arklius. Tokie patikimi asmenys būdavo miestelių gyventojai lietuviai, bet kartais netgi žydų šeimos (Šašių k.). Visi turėjo aišką tikslą atlaiduose atrodyti gražiai, o labiau pasiturintiems žmonėms lankymasis bažnyčiose ir ypač atlaiduose buvo viena iš nedaugelio galimybių apsirengti puošnesniais drabužiais. Visoje Lietuvoje buvo paplitęs rengimasis „atladiniais“ drabužiais¹⁸. Turtinis aspektas išryškėdavo ir bendraujant kaimų jaunimui: po Pirmojo pasaulinio karo miesteliuose jie pradėjo grupotis turtiniu pagrindu. Tokia elgsena būdinga visos Lietuvos jaunimui – tuo metu ūkininkaičiai burdavosi atskirai nuo samdinių, su kuriais bendraudavo tik neturtingų valstiečių vaikai. Etnografų nustatyta, kad vos ne penktadalis samdinių linksmindavosi savoje aplinkoje¹⁹.

Iš vakaro atvykusieji į atlaidus apsistodavo pas gimines, nebūtinai miestelyje, bet ir kaimuose, iš kur visi kartu vykdavo į šventę. Atkeliavę į miestelį maldininkai elgdavosi skirtingai. Vieni tuoj pat eidavo į bažnyčią, kiti bendraudavo su pažįstamais ir giminėmis, pasivaikščiodavo po miestelį arba aplankydavo kapines. Neretai vyrai susimesdavo ir prieš pamaldas užsukdavo išgerti bokalo alaus²⁰. Jaunimas susitikdavo su pažįstamais, pavaikščiodavo po miestelį, nes atlaidams būdingi įvairūs visuomeninio, kultūrinio pobūdžio renginiai.

Švenčiantieji vardines, kurie iš vakaro ar neseniai pagal Lietuvoje iki XX a. vidurio gyvavusį paprotį buvo pasveikinti apvainikuojant duris vainiku²¹, atsidėkodami draugams galėjo užfundyti alaus (Babtų k.).

Atlaidai žmones patraukdavo jų metu vykstančiomis mugėmis, kurios nuo viduramžių yra lydintys bažnytines šventes renginiai²². Neatsitiktinai dar

¹⁶Morkūnas V. *Nuo tamsos ligi tamsos*, Vilnius, 1977, p. 174–175.

¹⁷Mačiekus V. Arkliavagystės Lietuvoje, *Liaudies kultūra*, 1992, Nr. 6, p. 18.

¹⁸Mardosa J. Šiuolaikiniai atlaidai Lietuvoje: religinis ir socialinis aspektas, *Lietuvių katalikų akademijos suvažiavimo darbai*, Vilnius, 2003, t. 18, kn. 1, p. 266.

¹⁹Morkūnas V. *Nuo tamsos ligi tamsos*, p. 176.

²⁰Mardosa J. Šiuolaikiniai atlaidai Lietuvoje: religinis ir socialinis aspektas, p. 269–270.

²¹Mardosa J. Vardinės Lietuvoje: ištakos ir tradicijų kaita, p. 298–299.

²²Jurginis J. *Lietuvos valstiečių istorija*, Vilnius, 1978, p. 117.

XIX a. pirmojoje pusėje L. A. Jucevičius apie Šiluvos atlaidus rašė: „Pažvelkime dabar į tuos keliolika tūkstančių žmonių, kuriuos į šią vietą pamaldumas ir jomarko interesai sutraukė“²³. Nedidelės mugės ir prekymečiai išliko iki sovietmečio, kai imta drausti bent kokius viešus renginius ir netgi smulkiais prekėmis ir tradiciniais saldainiais beveik nebeprekiauta. Tačiau tradiciniuose atlaiduose buvo galima įsigyti šukų ir sagučių, kaspinių mergaitėms ar iš devocionalių prekeivių šventų paveikslų, maldaknygių, rožinių ir kitų atlaidus primenančių simbolių. Atlaidų mugės būtų nevisavertės be riestainių, sausainių²⁴. Ypač mėgstami ilgi, apsukti įvairiaspalviu popieriumi ar išraityti atlaidiniai namų darbo saldainiai, išlikę ir per sovietmetį. Atlaidų dieną atokiau nuo bažnyčios kartais būdavo galima įsigyti paukščių, viena kitą smulkų gyvulį. Nors apskritai atlaidų prekyba nebuvo priimtina Bažnyčiai, nes mugės atitraukdavo žmones nuo tikinčiųjų priedermių atlikimo²⁵.

Kiekvieni didesni atlaidai sutraukdavo nemažai elgetų. Nors ne viena šimtmetį valdžia stengėsi rūpintis elgetaujančiais valstiečiais ir miestiečiais²⁶, Bažnyčia visuomet buvo šiuos žmones globojanti institucija, todėl pagalba vargšams buvo natūrali atlaidų socialinė priedermė, o jos užtikrinimu rūpinosi ir kunigai. Antai rašydama apie Aukštaitijos atlaidus G. Kadžytė pateikia žinių iš kunigo Stepono Galvydžio rankraščių, liudijančių, kad vienos ar kitos parapijos klebonai „apsirengę elgetomis, tikrindavo po pamaldų iš bažnyčios išeinančių kunigų svečių gailėstingumą“²⁷. Jau besiruošdamos kelionei šeimininkės namuose į krepšį įsidėdavo keletą kiaušinių, mėsos ir sūrio gabaliukų, o vyrai pasiruošdavo vargetoms į kepurę įmesti smulkių pinigėlių. V. Trinkas, aprašydamas keliaujančios į bažnyčią prieškario kaimo merginos ryšulio iš baltos skarelės turinį, tarp įvairių buitinių dalykų, šventų paveikslėlių, pamini šį tą *gastinčiaus* prie bažnyčios sėdinčiam elgetai²⁸.

Elgetos buvo vadinami, kaip ir daug kur Lietuvoje, *ubagais*. Atlaiduose elgetos įsitaisydavo prie šventoriaus vartų ar kitose patogiose vietose, kur daugiau praeina žmonių. Būdavo demonstruojančių savo negalią neregijų, luošių, kiti grodavo harmonika, kitais instrumentais, giedodavo. Atlaiduose šalia tikrų nelaimėlių atsirasdavo apsimetėlių, kuriems dideliame žmonių sambūryje buvo nesunku paslėpti savo apgavystes. Tiesa, daugiau tokių būdavo prie bažnyčios per Visus šventus (Babtai). Elgetoms paaukoję žmonės prašydavo pasimelsti už savo ir šeimos narių sveikatą, ypač jei ši šlubuodavo, vaikų sėkmę. Labiausiai prašydavo pasimelsti už mirusių, kurių kapus atlaidų metu būtinai aplankydavo miestelio kapinėse.

Po pamaldų atlaidininkai laiką leisdavo įvairiai: vieni iš karto traukdavo pas gimines, kiti, jei nespėdavo iš ryto, pasukdavo į mugę ar parduotuves lauktuvių namiškiams ir išskubėdavo pas namuose laukiančius gyvulius arba pakeisti namuose likusius vaikus ar

²³Jucevičius L. A. Žemaičių žemės prisiminimai, Jucevičius L. A. *Raštai*, Vilnius, 1959, p. 347.

²⁴Kalnų Silezijoje įvairūs sausainiai atlaiduose žinomi jau nuo XIII–XIV a. Žr. Świtata-Trybek D. *Święto i zabawa. Odpusty parafialne na górnych Śląsku*, Wrocław, 2000, p. 112.

²⁵Mardosa J. Atlaidų prekyba: ištakos, formos ir turinio kaita XX–XXI a., *Acta Humanitarica Universitatis Saulensis. Mokslo darbai: Turgus kultūroje*, 2010, t. 10, p. 22–23.

²⁶Praspaliauskienė R. *Elgetos ir visuomenė XVIII a. pabaigoje–XIX a. pirmojoje pusėje*, Vilnius, 2000, p. 62.

²⁷Kadžytė G. „Kermošius“ ir „pakermošius“ aukštaitiškame atlaidų modelyje, *Lietuvos katalikų mokslų akademijos metraštis*, Vilnius, 2006, t. 28, p. 287–288.

²⁸Trinka V. Prieškarinė mergaitė sekmadienį, *Gimtasai kraštas*, 1936, Nr. 2–4, p. 268.

samdinius ir suteikti jiems laisvą pavakarį gegužinei. Nors būdavo, kad „po pamaldų visi važiuoja namo. Gal jaunimas tik kiek ilgiau pasibūna“ (Sitkūnai). Tiesa, kurie neužsukdavo į svečius, turėjo jau iš namų vykdamai pagalvoti apie maistą. Atlaidų apeigos užtrukdavo, o kur dar kelionė, todėl iš toliau vykstantys maldininkai kelionei įsimesdavo maisto: duonos, lašinių, sūrio, o turtingesni – rūkytos mėsos, dešros, pyrago. Einantieji pėsčiomis neretai nenorėdavo apsikrauti ir užkandos tikėdavosi nusipirkti mugėje ar miestelio parduotuvėse. Miestelio užkandinėse įsigydavo arbatos ar alaus, užkandai silkės ar pyrago – kas kam labiau dera prie gėrimo. Valgydavo šeimomis, jei keliaudavo pavieniai asmenys, šie taip pat kartais burdavosi su bendraamžiais ar kaimynais. Užkandžiaudavo kur kam patogiau: galėjo susėsti su šeima prie vežimo, šventoriaus medžio paunksmėje, užeidavo pas miestelyje gyvenančius gimines ar pažįstamus, ar pas žydus, pas kuriuos apsipirkdavę. Susėsdavo užvalgyti ir išvažiavę iš miestelio kur nors gražesnėje laukymėje ar pievoje. Jaunimas susiburdavo pažįstamų kieme, Nevėžio pakrantėse. Jei miestelyje vykdavę šokiai, iš karto eidavo pas šeiminką. Akivaizdu, kad visiems buvo svarbu pajusti atlaidų dvasią, parapijos ar Bažnyčios apskritai, kurios dalimi XX a. pirmojoje pusėje su retomis išimtimis buvo visi gyventojai.

Kaip minėjome, įprastas buvo giminių ir ypač vaikų šeimų lankymas. Todėl keliaudami net į netolimas parapijas žmonės ne visada tą pačią dieną grįždavo į namus, ypač jei tolimas kelias. Viskas priklausė net nuo artimų giminaičių tarpusavio santykių, šeiminkų vaišingumo, kiek mėgstami svečiai ir kiek jų atvyko. Atsisveikindami su svečiais šeiminkai šiems idėdavo parvežti namiškiams pyrago, sausainių ar saldainių, ypač jei namuose laukdavo maži vaikai. Išvažiuodami atlaidininkai pakviesdavo šeiminkus į savo parapijos atlaidus, todėl eidami pasisvečiuoti žmonės paprastai turėjo pamastyti ir apie būsimų svečių vizitą, ar jis labai pageidaujamas, ar ne, nes patys vykdamai išsipareigoja šeiminkams. Neturtingi paprastai stengdavosi neužtęsti svečiavimosi, nes patiems surengti gausias vaišes ateityje bus sudėtinga. Todėl pas mėgėjus pasipuikuoti prieš svečius vengdavo užsukti ir net retai lankydavosi tos parapijos atlaiduose arba stengdavosi išvengti susitikti miestelyje. Žinoma, tokia santykių forma mažiau reikšėsi bendraujant su kitoje parapijoje gyvenančia vaikų šeima, nes aplankyti anūkus žmonės stengdavosi kiekviena proga.

Atlaidų metu jaunimas turėjo savų pramogų ir rūpesčių. Be pasivaikščiojimų miestelio gatve, subrendęs šeimai jaunimas kompanijoje aptardavo savus rūpesčius, mezgė pažintis, pasižvalgydavo į potencialias nuotakas, aiškindavosi nužiūrėtų merginų kraičių ir pasogų dydį, būdo savybes ir savas perspektyvas. Jaunesnieji ruošdavosi šokiams ar gegužinėms, nes atlaidų dieną miestelyje ir kaimuose pavakariais vykdavo pasilinksminimai. Miestelyje parapijos jaunimui gegužines rengdavo pavasarininkai, šauliai. Tai vadinamosios viešos gegužinės, nes vykdavo ir kaimų mastu²⁹. Viešos gegužinės rengtos parapijos ar kelių kaimų jaunimui, tada minėtos organizacijos ruošdavo vaidinimus, loterijas. Kaimuose gegužinės turėjo savo rengimo tvarką. Galėjo jas rengti didesni kaimai, o kartais susiorganizuodavo keli. Tačiau dažnai vykdavo eilinių šventadienių vakarėliai, kai sugrįžęs iš

²⁹Šaknys Ž. Lietuvos kaimo jaunimo bendravimo formos XX a. 3–5 dešimtmečiais: klasifikacija, *Etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1988 ir 1989 metais*, Vilnius, 1990, p. 154.

bažnyčios jaunimas pavakariais susirinkdavo kurio nors gyventojų namuose. Daug kas priklausė nuo oro sąlygų. Prieškaryje į pasilinksminimus ateidavo ir kitų kaimų vaikų, nors dažniau tenkindavosi sava aplinka, nes patys kaime stengdavosi surengti šokius. Kartais eiti į kitus kaimus pasilinksinti netgi vengdavo, nes jau atlaidų metu tarp bernų pasitaikydavo santykių aiškinimosi. Kilusi miestelyje nesantaika persikeldavo į kaimo gegužines ar šokių vakarus. Pasitaikydavo ir nedorų atvykėlių, kurie patys ieškodavo priekabių arba būdavo baudžiami už merginų šokdinimą, ypač jei mergina turėdavo draugą ar išžiūrėjusį ją vaikina, kuris imdavo šią globoti ir neleisdavo svetimiems šokdinti. Kartais vaikų kivirčiai kildavo ir dėl nepagarbaus atvykėlių elgesio su savo ar draugo seserimi (Bābtai).

Po Antrojo pasaulinio karo atlaidai ryškiai pasikeitė. Atlaiduose palaipsniui nyko miestelio šventės išpūdis, sumenko mugės, nes sovietų valdžia ėmėsi priemonių prieš viešus religinius renginius. Todėl šventė ėmė koncentruotis šventoriuje, ir nors viešas žmonėjimasis miestelyje nebuvo draudžiamas, tačiau atlaidai tapo vyresnių ir dirbančių mažiau kvalifikuotą darbą žmonių veiklos sfera. Besimokantis jaunimas, kaimo inteligentija negalėjo lankytis bažnyčioje. Jaunimas kėlėsi gyventi į miestus, tolo nuo bažnyčios, keitėsi gyvensena, daugėjo sekuliarių žmonių. Todėl tikintiesiems atlaidai tapo daugiau religinių poreikių tenkinimo priemone ir palaipsniui menko, nors ir neišnyko socialinės, komunikacinės bei bendruomeniškumą skatinančios funkcijos. Pagaliau pakito laisvalaikio galimybės, atsirado naujų formų ir poreikis keliauti į atlaidus vien dėl šių priežasčių (visada būdavo ateinančių tik pasižmonėti) prarado prasmę.

Verbų sekmadienis

Atėjus pavasariui ir einant link pabaigos gavėniai, prasideda Velykų laikas. Visi būna pavargę nuo kelias savaites trunkančio pasninko, tačiau artėdavo paskutinis sunkus išbandymas – Didžioji savaitė, apimta ypatingos rimties, dvasinio susikaupimo, Kristaus mirties ir Prisikėlimo dienos laukimo. Kita vertus, pirmoji Didžiosios savaitės diena yra gana džiaugsminga, lydima gražių papročių ir netgi pramogų. Tai Verbų sekmadienis, primindavęs tikintiesiems Kristaus išžengimo į Jeruzalę metą, kai jam minios po kojomis klojo medžių šakas³⁰. Šiam momentui prisiminti krikščionių šventyklose šventinamos medžių šakelės. Naujajame testamente paminėtas faktas skirtinguose kraštuose, net jo dalyse savaip interpretuojamas, aptinkami šventinamų šakelių skirtumai.

Daugelyje pasaulio kraštų šventinamos Šventajame rašte minimos palmės ir net sekmadienis vadinamas Palmių sekmadieniu³¹. Kita vertus, vietomis Lietuvoje taip pat žinomas šis pavadinimas³². Tačiau Lietuvoje plačiausiai vartojamas slaviškos kilmės Verbų sekmadienio ir šventinamų šakelių – verbos (žodžiu „verba“ slavų kalbose yra vadinama viena iš gluosnio rūšių³³) – pavadinimai. Lietuva patenka į tų Europos

³⁰ *Naujasis testamentas. Keturių evangelijų. Apaštalių raštai*, Vilnius–Kaunas, 1972, p. 71.

³¹ Листова Н. М. Народы Швейцарии, *Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы: весенние праздники*, Москва, 1977, с. 22–23, Ганцкая О. А. Поляки, *ten pat*, p. 208. Palmių sekmadienis ir simbolio pavadinimas žinomas ir Lietuvos lenkikalbių aplinkoje. Mardosa J. *Rytų Lietuvos ir Vakarų Baltarusijos verbos: liaudiškojo pamaldumo raiška XX a. antroje pusėje–XXI a. pradžioje* (mokslinė monografija), Vilnius, 2009, p. 12.

³² Balys J. *Lietuvių kalendorinės šventės*, Vilnius, 1993, p. 114.

³³ Mardosa J. *Rytų Lietuvos ir Vakarų Baltarusijos verbos*, p. 12.

šiaurės kraštų zoną, kurioje keičiasi naudojamų šventinimui medžių šakelių pobūdis. J. Kudirkos teigimu, Žemaitijoje ir Suvalkijoje bei Vidurio Lietuvoje verbos vyravo kadagys, o maždaug nuo Ukmergės rajono į rytus, kaip ir slavų kraštuose, naudojamos įvairių gluosnio rūšių šakelės³⁴. Kauno rajoną apima teritorija, kurioje susikerta tradicija verbos pagrindu laikyti gluosnį ir prasidedantis tikėjimas tinkamu verbi kadagiu³⁵. Taigi kadagys pagal tinkamumą verbi buvo lygiavertis gluosniui verbos gamyboje. Tačiau teritoriškai XX a. praktikoje šių šakelių parinkimas šventinimui yra kintantis reiškinys ir kadagys iš vakarinės dalies palaipsniui persimeta į Rytų Lietuvos papročius³⁶.

Pateikta medžiaga liudija, kad Babtų apylinkės patenka į kadagio šventinimo zoną. Šis medelis išplitęs didelėje Europos teritorijoje, naudotas dėl kvapnių spyglių kaip aromatizuojantis augalas, o ritualinėje praktikoje Verbų sekmadienio metu kadagio šakelės bažnyčiose vienos arba puokštelėje su kita žaliava įgaudavo sakramentalijos prasmę³⁷. Pasak N. Vėliaus, spygliuočiai populiariausi vidurio ir iš dalies vakarų areale. Dainose mitologiniame kontekste kadagys minimas taip pat vidurio Lietuvoje³⁸. Kita vertus, pirmajame verbų paminėjime 1573 metais vienas ar kaip sudėtinė puokštės dalis kadagys nepaminėtas, kaip ir M. Valančiaus žemaičių krikščioniškuose papročių aprašymuose³⁹. Kadangi Verbų sekmadienio pavadinimas, kaip minėjome, yra susijęs su atėjusiu iš slavų kalbų žodžiu, galima manyti, kad pradinis šventinimui skirtas augalas visoje Lietuvoje buvo gluosnis, o kadagys pradėtas šventinti vėliau. Taigi istoriškai negalima kadagio arealo sieti su mūsų nagrinėjama teritorija, nes tik ilgainiui žmonių sąmonėje kadagys įsitvirtino kaip verbų žaliavos šaltinis. Tuo tikslu daugelis Babtų apylinkių gyventojų namuose augindavo kadagio krūmą, nors apylinkės miškeliuose taip pat auga nemažai šių medelių.

Reikia pasakyti, kad šventinimui skirtos puokštės komponavimas turi ryšį su pašventintų šakelių panaudojimo aplinkybėmis. Į miestelių bažnyčias verbas tradiciškai atsineša daugiausia pasigaminę patys tikintieji. Tuo tikslu dar iš vakaro dažniausiai nusikirsdavo dvi tris kadagio šakeles. Tačiau prisimenama buvusius atvejus, kai senyvo amžiaus moterys nešdavo šventinti iki keliolikos šakelių. Viskas priklausė nuo tolesnių šventintų šakelių panaudojimo tikslų. Jei pašventintos šakelės yra tik šventės simbolis, tada jų skaičius mažesnis. Bet tuo atveju, kada norima sakramentalijas panaudoti namų apsaugai ar panašioms tikslams, šventinama daugiau žaliavos. Nors Lietuvoje yra pastebėta, kad yra buvę tam tikrų demografinių verbų gaminimo ir panaudojimo skirtumų⁴⁰, tačiau Babtų apylinkėse jie neryškūs ir vyresnio amžiaus gyventojai pažymi, kad tarp vyrų ir moterų šakelių ilgio ir puokštelės turinio nebūta skirtumų. Tiesa, prisimenama, kad XX a. 6 dešim-

³⁴Kudirka J. *Vilniaus verbos*, Vilnius, 1993, p. 5.

³⁵*Vėlykų rytą lelija pražydo: Verbų sekmadienio, Vėlykų, Jurginių papročiai ir tautosaka*, sud. Marcinkevičienė N. ir kt.), Vilnius, 2006, p. 33, 237.

³⁶Mardosa J. *Rytų Lietuvos ir Vakarų Baltarusijos verbos*, p. 87–88.

³⁷Jomis katalikų liturgijoje vadinami veiksmai ar įvairūs Bažnyčios šventinti daiktai, *Liturginis maldynas*, p. 74.

³⁸Vėlius N. *Senovės lietuvių pasaulėžiūra*, Vilnius, 1983, p. 123.

³⁹Vyšniauskaitė A. *Lietuviai IX–XIX a. vidurio istoriniuose šaltiniuose*, Vilnius, 1994, p. 34; Valančius M. *Žemaičių vyskupystė, Raštai*, Vilnius, 1972, t. 2, p. 339.

⁴⁰Mardosa J. *Verbos sakralumas ir kasdieniškumas: lytiškumo dimensija, Lietuvos etnologija: Socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, 2012, t. 12(21), p. 75–104.

tmetyje vyrai neretai eidavo be šakelių ir tada moterys turėdavo ilgesnes verbas (Vigių k.). Tačiau įprastinis šventinamų verbų ilgis buvo 15–20 centimetrų kadagio šakelės. Ilgesnės pasirenkamos, kai verba komponuoja iš kadagio ir gluosnio šakelių. Tada ilgiausios išsikišusios iš puokštės, būna viena arba trys gluosnio rykštelės.

Kadagio verbas derėtų vertinti kaip tradicines, tačiau atmenant geografinę Babtų padėtį ir kad parapija atsidūrusi iš dalies skirtingos žaliavos paplitimo erdvėje, tradicinėmis galima laikyti ir gluosnio šakelių verbas. Tačiau vien iš šios žaliavos pagamintų verbų šventinimo atvejų nebuvo fiksuota. Žinoma, tai ne-reiškia, kad tokių negalėjo būti. Kadangi Babtų apylinkėse aptinkamos sudėtinės kadagio ir gluosnio šakelių verbos, šalia vien kadaginių, tikėtina, būta ir vien iš įvairių gluosnio atmainų gamintų verbų. Tačiau lauko tyrimų duomenys liudija tik kompozicijų iš dviejų medžių rūšių šakelių šventinimą. XX a. pirmojoje pusėje į verbas kartais dėdavo ir išsprogusių beržo šakelių. Sprogstančio pavasarį beržo šakele verba papildoma tada, kai šventė vėlyva ir prasideda natūrali medžių vegetacija. Pokariu žmonėms verboje yra tekę pastebėti ažuolo šakelę ar net idėtų javų varpų (Babtų k.).

XX a. 4 dešimtmetyje daug kur Lietuvoje į verbų puokštes imta dėti džio-vintų gėlių ir smilgų, popierinių žiedelių⁴¹. Babtų apylinkėse būta pavienių atvejų, kai prie kadagio derindavo ilgiau nevystančių kambarinių gėlių žiedus ar nuolat žaliuojančių gėlių šakeles. Taigi verbų puokščių kompozicijos su kambarinių gė-lių šakelėmis ir net žiedais sudarytų atskirą, nors ir negausią, verbų grupę. Šių verbų atsiradimas sietinas ne tik su požiūrio į verbos tradiciskumą pokyčiais, bet ir su visuomenės pasaulėžiūros permainomis. Verbos pradėtos mažiau naudoti ritualinėje praktikoje, jaunesnio amžiaus žmonės verba ima traktuoti kaip šventės simbolių, nesitikėdami panaudoti jos maginiais, t. y. apsauginiais, produkuojančiais ir kitais tikslais, kas buvo būdinga ankstesnių laikų sakramentalijų vartojimui. Kolektyvizavus žemės ūkį ir nykstant tradicinei šventintų verbų reikšmei gyvuli-ninkystėje, žmonėms mažiau pasitikint Dievo pagalba saugant pastatus ir namų ūkį, prarasta plati tradicinė verbų panaudojimo sritis. Todėl imta siekti verbos puošnumo ir šiuo pagrindu atsiranda skirtumų tarp vyresnės ir jaunesnės kartos žmonių požiūrio į sakramentalijos paskirtį. Galima daryti prielaidą, jog vyresnės kartos žmonės orientuojasi į verbas iš tradicinės žaliavos. Jaunesniems svarbesnis pats simbolis ir pasirenkama vizualiai patrauklios sudėties ir netgi liturginiams reikalavimams prieštaraujančios (panaudota sausa žaliava) verbos. Tokios sakra-mentalijos kurį laiką namuose saugomos kaip velykinio laikotarpio atminimas.

Taigi išryškėja įvairios žaliuojančio augalo idėjos eksploatavimo formos. Respondentai neretai į Verbų sekmadienį pradeda žvelgti ne vien kaip į religinę tradiciją, bet iš dalies kaip į desakralizuotą tradicinę ar net pavasario, gamtos atgimimo šventę. Todėl svarbu pabrėžti, jog tokie priedai traktuojami pirmiausia kaip dekoratyviniai elementai, nors tyrimo metu fiksuotos reminiscencijos apie buvusią maginę papildomos žalumos vertę.

Iš dalies maginėje perspektyvoje XX a. pirmojoje pusėje egzistavo nors tie-siogiai ir neišryškinami plakimo verba papročiai. Lietuvoje yra žinomi du skir-tingi plakimo būdų plotai. Rytiniame

⁴¹ Velykų rytą lelija pražydo: Verbų sekmadienio, Velykų, Jurginių papročiai ir tautosaka, p. 42–43.

plakama su pašventintomis verbomis, o kitoje dalyje anksti ryte su nešventintomis šakelėmis⁴². Toks skirtumas išryškina nevienodą požiūrį į pačią verbą. Kada plakama su šventinta, tada žmogaus kūnas veikiamas su sakramentalija, t. y. bažnyčioje palaiminta šakele ir toks veiksmas jau siejamas su sakralizuotos šakelės poveikiu. Šis plakimo būdas XX a. pirmojoje pusėje užfiksuotas ir tyrimo metu (Babtų k.), tačiau tai išimtiniai atvejai. Dažnesnis apylinkėse yra plakimas su nešventinta šakele, kai akcentuojamas vegetatyvinis šakelių, kurios amžinai žaliuoja ar po žiemos kaip gluosnis atgyja, poveikis. Tokie veiksmai įkomponuojami į velykinio laikotarpio kontekstą, nes nuo Verbų sekmadienio imama laukti Velykų, Kristaus prisikėlimo šventės. Nepaisant liaudiškame pamaldume esančios plakimo sampratos – maginio gyvybingo augalo poveikio, pats veiksmas yra siejamas su Velykų tematika. Populiariausias ir geriausiai atsimenamas yra standartinis artėjančių Velykų priminimas, kai sakoma: „Verba plaka, ne aš plaku, už nedėlios bus Velykos“, arba tiesiog plakimas siejamas su pačiu veiksniu – „ne aš plaku, verba plaka“. Tai žodinės formulės, kurios girdimos ne tik lietuviškoje aplinkoje, bet ir kaimyniniuose kraštuose⁴³. Tiesa, N. Vėlius ne visai tiksliai plakimą kadagių priskiria vidurio Lietuvos arealui (pagal lauko tyrimus, tai būdinga ir Žemaitijai) ir tik su šiuo augalu sieja magines formules, kurias įvardija rečitatyvinio pobūdžio dainelėmis⁴⁴. Tai visgi yra maginės žodinės formulės, nes priminimas apie artėjančias Velykas yra tik vienas iš jų variantų. Tikėtina, kad praeityje buvęs platesnis linkėjimų arsenalas. Prisimenamas tikėjimas, kad plakimas gali suteikti žmogui sveikatos ir jėgų (Sitkūnai). Kartais plaka tėvus vaikai, prašydami iš jų margučio. Bet dažniausiai plakdavo dar miegančius ryte vaikus, bandydami sušerti du tris kartus šakele. Kartais stengtasi suduoti jiems per nuogą kūną (Babtai).

Liaudiškame pamaldume sakramentalija siejama su įvairiomis apsauginėmis galiomis. Pirmiausia šventintos verbos naudojimo papročiai įkomponuojami į bendrą jų pritaikymo kontekstą, kai parneštos iš bažnyčios būdavo užkišamos įvairiose gyvenamo namo vietose⁴⁵. Kaišoma gana įvairiai ir pirmiausia į stogo kampus, už gegnių arba tiesiog kadagio šakelę pakabindavo kabėti po sija. Simbolinę prasmę verbos įgaudavo pamerktos ant stalo vazoje, kur jos primindavo apie artėjančias Velykas. Verbas kuriam laikui įmerkdamo į vazą ir laikydavo ant stalo, kol nudžiūsta, tada nubraukdavo spyglius, suberdavo į maišelį ir pakabindavo ant aukšto arba pačias sudžiūvusias šakeles kartais nunešdavo ant aukšto ir užkišdavo už grebėstų.

Perkūnijos metu šakelę padėdavo ant lango. Nuo šios stichijos apsaugos priemonių imdavosi jau Verbų sekmadienį, kai smilkydavo su parnešta iš bažnyčios verba namus. Smilkydavo visas patalpas taip, kad dūmai pasklistų po visą namą (Babtai). Sakydavo, kad dūmai gali apsaugoti namus nuo nelaimių, o susirgus kam nors iš šeimos ir jį aprūkius šis greičiau pasveiks. Apskritai tikėta, kad šventinta verba saugo namus nuo nelaimių ir piktų dvasių (Pagynės k.). Taip pat yra duomenų apie gyvulių išginimą pirmą ganiavos dieną (dažnai per Jurgines) su šventinta kadagio šakele. Toks paprotys žinotas ikikolūkiniu laikotarpiu. Su verba du tris kar-

⁴²Mardosa J. *Rytų Lietuvos ir Vakarų Baltarusijos verbos*, p. 156.

⁴³Мардоса Й. Освященная верба в обрядах Западной Белоруссии и Восточной Литвы, *Традиционная культура*, Москва, 2007/1, с. 47.

⁴⁴Vėlius N. *Senovės lietuvių pasaulėžiūra*, p. 123.

⁴⁵Mardosa J. *Rytų Lietuvos ir Vakarų Baltarusijos verbos*, p. 191–216.

tus suduodavo karvėms ir arkliams dėl jų sveikatos ir apsaugos nuo nelaimių. Melžiamus galvijus pasmilkydavo aplink galvą ar visą kūną.

Išdžiūvusios verbos dar kartą dalyvauja liturgijoje. Tai paprastai įvyksta pirmąją gavėnios dieną. Bažnytinėse Pelenų dienos apeigose kunigas degina šventintas verbas ir jų pelenais barsto tikinčiųjų galvas, primindamas buvimo šioje žemėje laikinumą.

Apibendrinus tyrimo rezultatus galima teigti, jog išanalizuoti atlaidų ir verbų papročiai, apeiginiai veiksmai nėra sankcionuoti Bažnyčios. Tačiau visa tai susiformavo liturginiame švenčių kontekste kaip jų palydovas ir visa liaudiškoji švenčių eigos dalis sukosi apie bažnytines apeigas arba kaip sakramentalijos panaudojimo tikslų nulemti veiksmai ir tikėjimai.

Liaudiškojo pamaldumo kontekste XX a. pirmojoje pusėje gyvavo atlaidai kaip ypač svarbi Bažnyčia ir žmonių religingumui šventė. Atlaidai būdavo parapijos šventė ir į pasiruošimą jiems buvo įtraukiami parapijos gyventojai, kurie paruošiamuoju laiku prisidėdavo materialiai ir asmenine pagalba. Socialinės atlaidų funkcijos apėmė pasiruošimą ir kelionę į bažnyčią, aktyvų asmeninį gyventojų dalyvavimą šventėje ir siekį suteikti paramą elgetoms. Tačiau atskirų gyventojų grupių dalyvavimo tikslai buvo nevienodi. XX a. 3–4 dešimtmetyje kaime atsirado socialinės atskirties požymių, kurie persimetė ir į atlaidų sferą. Šie požymiai reiškėsi skirtingais atlaidų momentais: vykimo į atlaidus būdais, maldininkų bendravimo formomis bei dalyvavimu poatlaidinėse atrakcijose. Tai leidžia kalbėti apie kintančius visuomenės poreikius, demografinius pokyčius, kaimą apėmusius migracinius procesus, ekonominės ir politinės raidos tendencijų poveikį. Pagal amžiaus požymį skiriasi komunikacinės šventės funkcijos. Vyresnės kartos žmonėms svarbesnis giminių bendravimas šventėje ir žmonių namuose, o jaunesniems aktualesni susitikimai su bendraamžiais miesteliuose ir poatlaidinių pasilinksmimų metu. Tačiau iš esmės tarp religinių ir socialinių atlaidų funkcijų egzistavo pusiausvyra, nes tai buvo vienas kitą papildantys atlaidų, kaip parapijos šventės, struktūriniai dėmenys, svarbūs Bažnyčiai ir visuomenės religingumui.

Nagrinėjamos Verbų sekmadienį šventinamų medžių šakelių ypatybės ir jų panaudojimas gyventojų kasdienėje praktikoje XX a. pirmojoje pusėje rodo, kad kadagio šakelių vyravimas Babtų apylinkėse įkomponuojamas į Vakarų Lietuvos regionui būdingą simbolio turinio arealą. Svarbiausias Verbų sekmadienio apeigų metu šventinamų kadagio ir daug rečiau gluosnio šakelių tikslas liturginis. Pašventintos verbos puokštės įgauna sakramentalijos prasmę ir tampa esminiu Velykinio laikotarpio simboliu. Tačiau krikščioniškoji sakramentalijos reikšmė pošventiniu laiku derinama su maginiais siekiais. Liaudiškojo pamaldumo persmelktoje erdvėje gyvavo sakralizuotų verbų panaudojimas pastatų apsaugos sistemoje. Krikščioniškame ir maginiame kontekste reiškėsi ir plakimas verbomis, kada akcentuojama krikščioniškoji prisikėlimo idėja ir netiesiogiai vegetatyvinės jų galios. Todėl liaudiškajam pamaldumui būdingi Verbų sekmadienio ir vėlesnio laikotarpio papročiai rodo kasdienybėje egzistavusią liaudišką verbų funkcionavimo tradiciją.

Straipsnis numatomas spausdinti „Lietuvos valsčių“ serijos monografijoje „Babtai“ (vyr. redaktorius ir sudarytojas *Damijonas Šniukas*).

Straipsnio kalbos redaktorė *Vida Kasparavičienė*, korektorė *Rasa Kašėtienė*, anglų k. redaktorius, vertėjas *Aloyzas Pranas Knabikas*.

Straipsnis vertintas ne mažiau kaip dviejų mokslininkų ekspertų.

Straipsnio priedai skelbiami atskirai tam skirtuose leidinio skyriuose:

1. Straipsnio santraukos lietuvių ir anglų kalbomis.
2. Žinios apie autorių.

Nurodymai dėl straipsnių naudojimo (citavimo): Skelbiant ar bet koku būdu panaudojant bet kurį elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ svetainės www.lit.lt straipsnį ar jo dalį kartu su juo privaloma skelbti leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ visą nesutrumpintą pavadinimą, jo tarptautinio standartinio serialinio leidinio numerį ISSN 2029-0799, interneto svetainės www.lit.lt pavadinimą, tomo (darbo) sutartinį kodinį pavadinimą, straipsnio autorių, straipsnio pavadinimą, „Lietuvos valsčių“ serijos ir monografijos, kuriai straipsnis parašytas, pavadinimus bei straipsnio pirmojo paskelbimo serijos monografijoje ir jo paskelbimo svetainėje www.lit.lt datas (jei šios datos sutampa, skelbiama viena – paskelbimo svetainėje www.lit.lt data).